

Governança i participació democràtica en l'educació a Catalunya

Introducció

Els consells escolars de centre, municipals i territorials estructuren la participació de la comunitat educativa en la governança del sistema educatiu, cadascun en el nivell corresponent. Constitueixen els canals de representació de la comunitat educativa en la gestió del sistema, possibiliten la incorporació de la ciutadania en els processos educatius i esdevenen senyal de qualitat democràtica de la societat amb relació a l'educació.

Els consells escolars, instituïts en la Llei orgànica 1/1985, de 3 de juliol, reguladora del dret a l'educació i en la Llei 25/1985, de 10 de desembre, dels consells escolars, constitueixen en el marc del sistema educatiu espais estables de participació i han format part durant molt de temps de la governança del sistema en els diferents nivells de gestió. Al llarg del temps, han experimentat canvis en les funcions que desenvolupen i aquests canvis han incidit en el caràcter i la consideració que han anat tenint en els diferents moments fins al present.

Avui, les transformacions socials i polítiques en tots els àmbits incideixen en la funcionalitat dels consells escolars amb relació a la governança del sistema educatiu. En aquest sentit, en el congrés "Educació i entorn" de 2010 va apuntar-se que la participació fa possible sentir-se part i que aquesta inclusió de tots els agents de la comunitat educativa, començant pels alumnes, reverteix directament en la implicació en els processos educatius.

Les circumstàncies històriques de l'educació han evolucionat i els consells escolars originals, pensats per a la governança dels centres en diferents nivells territorials, avui necessiten incorporar de manera efectiva el conjunt dels agents educatius que operen dins i fora dels centres, a partir de fórmules que responguin a la demanda social actual de participació en la vida social i política.

Aquestes són les raons de la iniciativa del Consell Escolar de Catalunya per crear una subcomissió de governança i participació que facilités el desenvolupament d'una reflexió al voltant de la governança i la participació democràtica en els diferents nivells de decisió del sistema, començant pel centre educatiu.

La participació esdevé, doncs, un principi bàsic d'equitat i d'inclusió educativa. Com ja ha estat dit, *sentir-se part de* és la primera condició per implicar-se en un procés col·lectiu. És necessari que cada noi i cada noia, sigui com sigui i vingui d'on vingui, se senti ben acollit i adequadament orientat i acompanyat, tant en els aspectes intel·lectuals com en els emocionals i socials. Amb tot, no podem parlar plenament d'èxit educatiu si no aconseguim que cada noi i cada noia se senti l'autèntic protagonista del seu propi procés i, per tant, part activa i participativa de la societat. L'impuls dels processos participatius a l'escola afavoreix la millora de la cohesió social i els resultats educatius.

Tenint en compte que el fet educatiu està sotmès a canvis constants, cal redefinir la participació en aquest àmbit, des d'una perspectiva global i sota el prisma competencial: aprendre a viure, conviure i habitar el món. L'assoliment de les competències vinculades a la participació des d'àmbits diversos: social, personal, de cultura i valors, demana la introducció de la pràctica participativa en la vida escolar, no tan sols com a objectiu sinó també com a eina del procés formatiu. La vivència de valors compartits i construïts amb la participació esdevé el fonament de l'aprenentatge de la convivència. La inclusió del conjunt de la comunitat escolar en els processos participatius de l'escola constitueix una contribució inestimable per a l'assoliment d'aquest objectiu.

Enfocament de les propostes elaborades per la Subcomissió

Les propostes contingudes en aquest document són el producte dels treballs de la Subcomissió de Governança i Participació Democràtica amb relació a l'objectiu pel qual es va crear. A partir d'uns plantejaments inicials enfocats a l'anàlisi i la prospecció al voltant dels òrgans de representació en diferents nivells de la vida educativa, coneguts per consells escolars, les tasques de la Subcomissió van evolucionar cap a un enfocament global de la participació en el si de les comunitats escolars, a la recerca de respostes efectives a les necessitats educatives actuals, que van més enllà de la simple representació en els consells escolars i les atribucions que tenen actualment.

Com a resultat del debat "Ara és demà", van formular-se diverses concrecions d'aquestes necessitats i la manera de donar-hi resposta. A grans trets, va apuntar-se que l'autonomia organitzativa dels centres educatius ha de permetre definir l'estructura de govern i de coordinació del centre i determinar i concretar els òrgans i procediments per a la participació en la presa de decisions dels diferents agents de la comunitat escolar (El centre educatiu, 1.6). Igualment, convé aprofundir el concepte de lideratge i generar incentius per potenciar la participació i la implicació en la governança dels centres (El centre educatiu, 2.2). S'ha de fomentar la implicació de les famílies en els diferents espais de participació perquè col·laborin en la governança del sistema educatiu aportant la seva perspectiva sobre l'educació (Els pilars del sistema educatiu, 5.3). De manera més concreta, van dedicar-se apartats específics als processos de participació (El centre educatiu) i la participació de l'alumnat (L'alumnat):

4. Processos de participació

4.1. Els centres han de fomentar la participació activa de la comunitat escolar. En aquest sentit, cal repensar la composició i les funcions d'òrgans com el consell escolar, reforçar el paper del claustre i les associacions de mares i pares, i promoure espais de participació de l'alumnat (associacions, consells de delegats, sindicats d'estudiants...).

4.2. Cal promoure els òrgans de participació, consulta i assessorament per propiciar la col·laboració i la cooperació d'institucions i agents socials com poden ser els consells (consells municipals d'educació, consells d'infants i adolescents, consells de joventut, agrupacions de professorat jubilat, etc.).

4.3. Convé crear nous espais i fórmules diverses que afavoreixin la participació de la comunitat educativa en la presa de decisions efectives pel que fa al desplegament del projecte educatiu de centre i la seva vinculació amb l'entorn.

4.4. Els processos de participació s'han d'incorporar als centres com a indicador de qualitat democràtica en l'avaluació interna i externa.

4.5. El professorat s'ha de formar per garantir la participació, a fi de millorar el poder decisiu dels alumnes i la implicació de les famílies en el centre.

3. La participació de l'alumnat

3.1. S'ha de promoure la participació de l'alumnat al centre per tal de reforçar el caràcter de ciutadania activa tenint en compte que la participació s'aprèn i s'aprèn participant.

3.2. La participació activa de l'alumne en la presa de decisions sobre el seu aprenentatge és un dels elements de la personalització que més pot contribuir a augmentar el rendiment, la motivació i la satisfacció. Per això, cal obrir espais de participació orientats a la presa de decisions en qüestions significatives, no tan sols

del propi procés d'aprenentatge, sinó també de la gestió del centre o la implicació amb l'entorn.

3.3. Escoltar la veu de l'aprenent implica proporcionar-li experiències educatives amb les quals pugui participar progressivament en les decisions sobre la planificació, els continguts i l'avaluació dels seus aprenentatges. I això comporta canviar els processos i les formes amb què els alumnes poden influir en la seva educació.

Pel que fa als consells escolars, sembla del tot evident que necessiten un canvi en profunditat que els apropi a les necessitats que en governança i participació democràtica demanda la societat actual. Més encara: Els mateixos plantejaments competencials dels currículums impliquen un canvi cultural en allò que fa referència a la participació democràtica i, doncs, la governança dels centres educatius. Perquè a participar se n'aprèn participant i, en conseqüència, els centres i el conjunt del sistema educatiu han de generar àmbits de participació en què pugui tenir lloc aquest aprenentatge.

Com s'ha apuntat, aquesta necessitat parteix de la formulació de competències bàsiques relatives a la participació. A primària, es troba en l'àmbit de l'educació en valors, en la dimensió interpersonal:

- Competència 5. Aplicar el diàleg com a eina d'entesa i participació en les relacions interpersonals.

Aquesta competència elemental per al funcionament de la participació, es troba desplegada a secundària, en tres àmbits:

- Àmbit social, dimensió ciutadana.
 - Competència 12. Participar activament i de manera compromesa en projectes per exercir drets, deures i responsabilitats propis d'una societat democràtica.
- Àmbit personal i social, dimensió participació.
 - Competència 4. Participar a l'aula, al centre i a l'entorn de manera reflexiva i responsable.
- Àmbit de cultura i valors, dimensió sociocultural.
 - Competència 10. Realitzar activitats de participació i de col·laboració que promoguin actituds de compromís i democràtiques.

Un altre aspecte que s'ha tingut en compte a l'hora d'enfocar les propostes sobre participació, a més de la coordinació amb el Departament d'Educació, ha estat l'experiència prèvia i l'assessorament proporcionats per la Secretaria de Transparència i Govern Obert del Departament d'Acció Exterior, Relacions Institucionals i Transparència. Com a organisme especialitzat en la participació ciutadana i en els processos de participació, el seu assessorament ha estat clau en la definició i l'orientació de les propostes que s'especifiquen a continuació.

Propostes

En primer lloc, a fi de disposar d'informació actualitzada que permeti una anàlisi acurada de la situació actual, és convenient portar a terme una diagnosi de la participació en els centres educatius a partir de dades proporcionades pel Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu (CSASE).

A continuació, el Departament d'Educació ha de delimitar els àmbits de la vida escolar en què pot aplicar-se la participació com a forma de governança del centre educatiu, orientada al foment de la cultura democràtica i la participació efectiva del conjunt de la comunitat escolar dels centres.

Aquesta delimitació, les orientacions generals i les mesures organitzatives que se'n derivin, s'han d'incorporar en els documents d'organització i gestió dels centres educatius.

Per tal de concretar la introducció de la pràctica participativa en la governança dels centres educatius, es proposa que el Departament d'Educació elabori un programa d'innovació educativa orientat a la participació en els centres educatius. El programa s'ha d'orientar a enfortir la participació dels alumnes en la vida del seu centre i el seu entorn a través de la transformació social, i incloure un pla de formació adreçat a alumnes, docents i famílies, en què s'estableixin lligams entre els objectius del programa i el currículum competencial.

Caldria dotar els centres participants en el programa amb els mecanismes de participació pràctica de l'alumnat en la deliberació prèvia a la presa de decisions per facilitar l'assoliment de les competències sobre participació que el currículum inclou. Igualment, és imprescindible planificar els recursos amb què es dotarà els centres per a fer efectiva l'aplicació de la participació en la governança.

A fi de donar suport a aquest programa i a la difusió de la participació en el conjunt del sistema, el Departament d'Educació ha d'estudiar i impulsar les bones pràctiques existents de governança i participació democràtica amb relació a l'exercici directiu. Igualment, ha de desenvolupar la formació directiva i docent en participació en el centre educatiu, també orientada a facilitar la participació de les famílies.

L'objectiu final del programa d'innovació en participació en els centres educatius ha de ser la creació d'una xarxa de centres de foment de la participació a partir de projectes de transformació social de l'entorn.

Amb relació a les famílies, a més d'allò ja dit sobre els espais de participació que se'ls ha de proporcionar, el Departament d'Educació ha de obrir converses amb el Departament de Treball, Afers Socials i Famílies per impulsar les mesures de facilitació de la intervenció de les famílies en la participació del centre educatiu mitjançant l'aplicació de polítiques de conciliació de la vida familiar i laboral que incloguin la flexibilització dels horaris laborals i la disponibilitat de dies de dedicació remunerada als fills. Igualment, la incorporació de les famílies a la participació democràtica en els espais de deliberació del centre requereix d'un impuls de la formació a les associacions de famílies per part del Departament d'Educació, que té en la comunitat d'aprenentatge un model formatiu vàlid per oferir-la, de manera que representi efectivament el col·lectiu de les famílies.

Pel que fa a l'elecció dels membres dels consells escolars de centre, el Consell Escolar de Catalunya recomana que el Departament d'Educació desenvolupi l'experiència de Corbera de Llobregat de vot electrònic perquè s'implanti de manera general aquest procediment com a forma vàlida de votació en l'elecció d'aquests òrgans de representació, juntament amb el vot presencial existent actualment.

Igualment, es recomana la col·laboració amb la Secretaria de Transparència i Govern Obert del Departament d'Acció Exterior, Relacions Institucionals i Transparència amb relació a la implantació del vot electrònic, ja que la Secretaria té experiència i recursos en aquest sentit, i en allò referent a la identificació de bones pràctiques de governança i participació democràtica, a partir del Premi Participa a l'Escola de la Sub-direcció General de Participació Ciutadana.

Per a la dinamització de la participació entre els alumnes, és recomanable que el Departament d'Educació aprofundeixi la col·laboració amb l'Agència Catalana de la Joventut.

Amb relació a la participació dels docents, que tenen un paper fonamental en l'orientació i l'aprenentatge participatiu de l'alumnat, caldrà tenir en compte el que disposa la Llei 12/2009, de 10 de juliol, d'educació i el Decret 102/2010, de 3 d'agost, d'autonomia dels centres educatius.